

УДК 339.5

Ю. В. Чириченко, доктор економічних наук,
завідувач кафедри міжнародної економіки
Академії митної служби України

РИЗИКИ ПОДАЛЬШОЇ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано тенденції останнього часу щодо розвитку процесів міжнародної торгівлі. Визначено, що, незважаючи на різноплановість та непередбачуваність конкретних проявів зазначеного розвитку, його головним трендом виступають лібералізація та глобалізація міжнародних торговельних відносин. Визначено актуальність розробки ризико-орієнтованої державної стратегії та окремої національної програми лібералізації зовнішньоторгівельної політики.

Запропоновано підходи до створення тривимірної суб'єктно-об'єктної графічної моделі ризиків зовнішньоторгівельної лібералізації з можливістю пріоритизації конкретних ризиків або їх груп за ймовірністю та за наслідком, що дозволить побудувати єдину шкалу пріоритетів.

Проанализированы тенденции последнего времени относительно развития процессов международной торговли. Определено, что, несмотря на разноплановость и непредсказуемость конкретных проявлений указанного развития, его главным трендом выступают либерализация и глобализация международных торговых отношений. Определена актуальность разработки рискоориентированной государственной стратегии и отдельной национальной программы либерализации внешнеторговой политики.

Предложены подходы к созданию трехмерной субъектно-объектной графической модели рисков внешнеторговой либерализации с возможностью приоритизации конкретных рисков или их групп по вероятности и по результату, что позволит построить единую шкалу приоритетов.

Recent trend towards the development of international trade processes were analyzed. It was determined that despite the diversity and unpredictability of the concrete manifestations of this development, its main trend are the liberalization and globalization of international trade relations. Urgency of creating risk oriented state strategy and separate national program of liberalization of foreign trade policy was determined.

Approaches to create a three-dimensional subject-object graphics risk models of foreign trade liberalization with the possibility prioritization specific risks or groups in probability and consequence are proposed.

Ключові слова. Зовнішня торгівля, Україна, лібералізація, ризики.

Вступ. Локомотивом розвитку національної економіки України виступають процеси зовнішньої торгівлі. Саме експортно-імпортна діяльність компенсує суттєве відставання вітчизняної промисловості у плані розробки та виробництва наукоємної, конкурентоздатної продукції. Нерівномірність розвитку різних галузей вітчизняної економіки, її енергоємність та відсутність модернізації створюють високий попит на результати зовнішньоторгівельної діяльності.

Крім цього, процеси світової економічної інтеграції залучають Україну до формальних та неформальних глобальних і регіональних інституційних структур із певними стимулами щодо впровадження нашою країною політики подальшої лібералізації зовнішньої торгівлі.

© Ю. В. Чириченко, 2013

Проблематика зовнішньоторговельної лібералізації ставала об'єктом дослідження багатьох учених-економістів. Різні аспекти цієї проблематики висвітлювалися у працях І. Бережнюка, М. Гнатюка, О. Кундеус, О. Усенко, А. Гончарука, О. Шниркова, Ю. Макогона, Ю. Орловської та багатьох інших, а також у працях автора.

Однак, як буде показано нижче, процеси лібералізації зовнішньої торгівлі несуть у собі не лише можливості, а також і додаткові ризики. Саме тому набуває актуальності подальше їх дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – виявлення сучасної проблематики подальшої лібералізації зовнішньої торгівлі України в контексті розробки окремих ризикоорієнтованих засад відповідної державної політики.

Результати дослідження. Спостерігаючи тенденції останнього часу щодо розвитку процесів міжнародної торгівлі, слід зробити однозначний висновок стосовно того, що незважаючи на різноплановість та непередбачуваність конкретних проявів зазначеного розвитку, його головним трендом виступають лібералізація та глобалізація міжнародних торговельних відносин, це в більшості випадків позитивно впливає на розвиток національних економік.

Грунтовною науковою основою зазначеної тези стали праці десятків тисяч економістів світу. Наведемо лише кілька прикладів.

Японський дослідник Раджаші Мітра (Rajarshi Mitra) у своїй праці “Лібералізація торгівлі й іноземних інвестицій в Африці – коінтеграційний аналіз” доводить, що ліберальна торгова політика спрямована на залучення іноземних інвестицій. Розрахунковим шляхом визначено вплив лібералізації торгівлі на приплив прямих іноземних інвестицій (ПІІ), що став істотно позитивним фактором для економік Республіки Конго та Королівства Свaziленд. Однак стосовно іншої африканської країни Малаві на фоні ліберальної торгової політики спостерігається скорочення капіталовкладень або “зворотні інвестиції”. Проте, на думку дослідника, це не означає, що відкритість торгівлі призведе до скорочення припливу ПІІ в Малаві. Негативне ставлення може бути пов'язано з численними економічними та політичними чинниками, такими як низький попит на внутрішньому ринку, низька інвестиційна привабливість [1].

Яскравим відображенням впливу зовнішньоторговельної лібералізації на національну економіку країни, на нашу думку, може виступати низка економічних ефектів, що спостерігаються під час вступу тієї чи іншої країни до Світової організації торгівлі. Результати аналогічного дослідження наводяться у спільній публікації дослідників Філіпа Аббота (Philip Abbott) зі Сполучених Штатів Америки та Фінна Тарпа (Finn Tarp) з Фінляндії. Зокрема зазначається, що після вступу у 2007 р. В'єтнаму до СОТ частка капітальних товарів в імпорті зросла з 24,5 % у 2006 р. до 28 % у 2007, 2008 рр., після збільшення прямих іноземних інвестицій. Такий сплеск учені пов'язують зі вступом країни до СОТ [2].

У зазначеному контексті слід виокремити підготовлену в Національному інституті стратегічних досліджень колективом вітчизняних авторів, до якого увійшли І. В. Клименко, О. А. Федірко, І. В. Ус, аналітичну доповідь “Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період”, у якій ретельно аналізується зовнішньоторговельна динаміка України протягом періоду після набуття нею членства у СОТ, визначаються та систематизуються чинники впливу на зовнішню торгівлю та зовнішньоекономічне позиціонування України, узагальнюються ризики інтеграції України у глобальну економіку.

Зазначимо, що за результатами аналізу, вступ України до СОТ призвів до поглиблення лібералізації торгівлі, причому багато змін відбулося до або відразу ж після вступу. Фактор вступу до СОТ найбільше вплинув на зовнішньоекономічну сферу через механізм зниження тарифних бар'єрів [3, 36].

Звісно, глобалізація несе в собі не лише можливості. Існують певні загрози, які не можна ігнорувати. Економічні кризи поєднують проблеми окремих країн і стають спільною загрозою для більшості суверенних економік світу.

У цьому контексті порушується комплекс питань щодо потенціалу загроз та можливостей вразливої через свою відкритість економіки України. Глобальні економічні процеси мають суттєвий регіональний аспект. Наприклад, під час так званої “Азійської кризи” в 1997 р. одночасно суттєво скорочувалися показники ВВП Китаю, В’єтнаму, Японії, Республіки Корея, Малайзії, Філіппін, Таїланду, Індонезії та Сингапуру.

Слід зазначити, що саме наслідки світової фінансово-економічної кризи не дозволили Україні в короткостроковому періоді відчути повною мірою позитивний ефект від спрощення режиму торгівлі з країнами – членами СОТ [3, 46].

Ми використали інформаційний ресурс Світового банку щодо моніторингу цією інституцією головних економічних показників національних економік більшості країн світу та їх об’єднань.

Із зазначеної інформаційної бази ми обрали поряд з Україною такі провідні держави світу, як: Російська Федерація, країни Європейського Союзу, Сполучені Штати Америки. Також до графічного аналізу було залучено статистичну інформацію щодо глобального руху всієї світової економіки. Першим показником, який досліджувався, став показник річного зростання ВВП у відсотках до попереднього року (рис. 1).

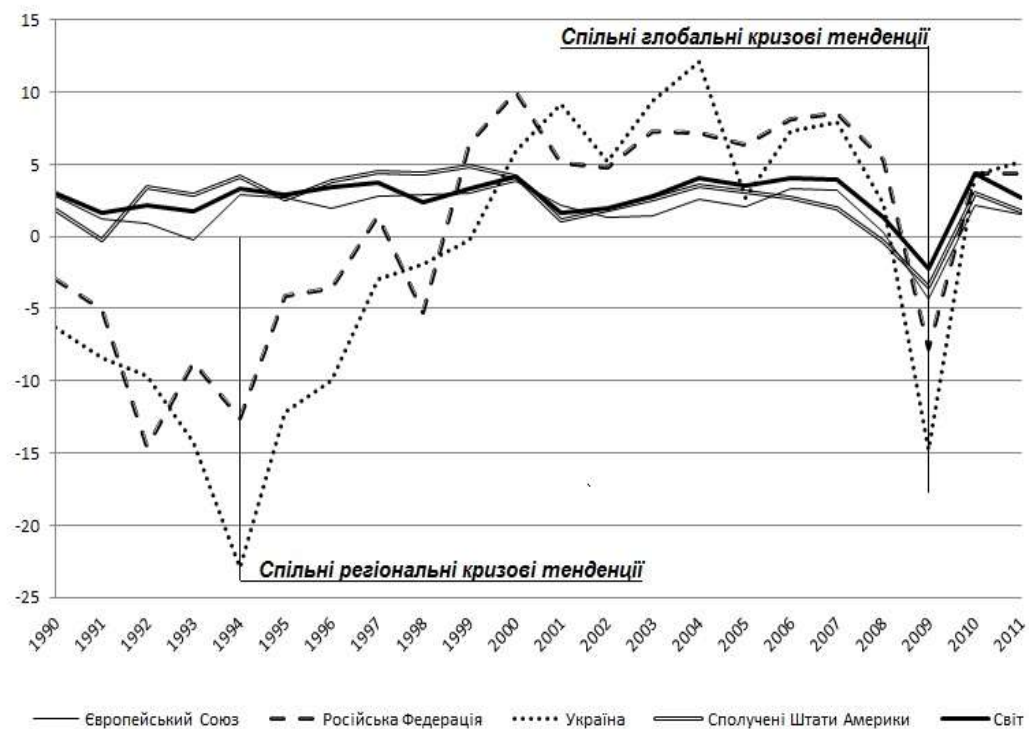

Рис. 1. Річне зростання ВВП у відсотках до попереднього року [4]

Як бачимо, глобалізація світової економіки несе в собі не лише потужний потенціал розвитку. Спільні для різних країн фактори такого розвитку несуть і спільні небезпеки, що можна спостерігати на прикладі графічного зображення процесу річного зростання ВВП у світі та окремих країнах.

Слід зазначити, що під глобалізацією ми розуміємо процес обміну товарами, послугами, капіталом, технологіями та робочою силою, що виходять за межі географічних кордонів певної держави і який є причиною усунення відмінностей між національними ринками та їх інтеграції у світовий ринок (фр. global – загальний, всесвітній, від лат. globus – куля). За даними фінансово-економічного словника, для глобалізації характерно значне поширення транснаціональних корпорацій, міжнародна координація виробництва і збуту товарів, інтернаціоналізація банківських систем. Глобалізація є основною тенденцією розвитку світового ринку наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Цей термін у 60-х рр. ХХ ст. запровадили в науку відомі теоретики Римського клубу Е. Ласло, Д. Медоуз, М. Месаревич, А. Печчеї та інші, яких вважають засновниками концепції глобалізму, що нині перетворилася на всесвітньо визнану й поширену теорію [5].

Зазначимо також, що глибина негативного впливу глобальних процесів вочевидь залежить від ступеня захищеності національної економіки тієї або іншої країни. Так, відкрита для зовнішніх загроз економіка України під час негативного впливу зовнішніх факторів страждала чи не найбільше. Отже, лібералізація торгівлі в цьому контексті вже не може сприйматися однозначно. Причому, на нашу думку, важливий і той факт, що саме експортно-імпортна діяльність країни для зовнішніх загроз є найуразливішою. З іншого боку, “відкритість” економіки, якій сприяє лібералізація торговельних умов, знижує її захищеність і створює додаткову небезпеку, загрожуючи стабільності економічних процесів.

Проведений нами порівняльний аналіз динаміки експорту та імпорту товарів та послуг у відсотках до ВВП для вже згаданої групи країн і світової економіки підтверджує викладені тези (рис. 2, 3).

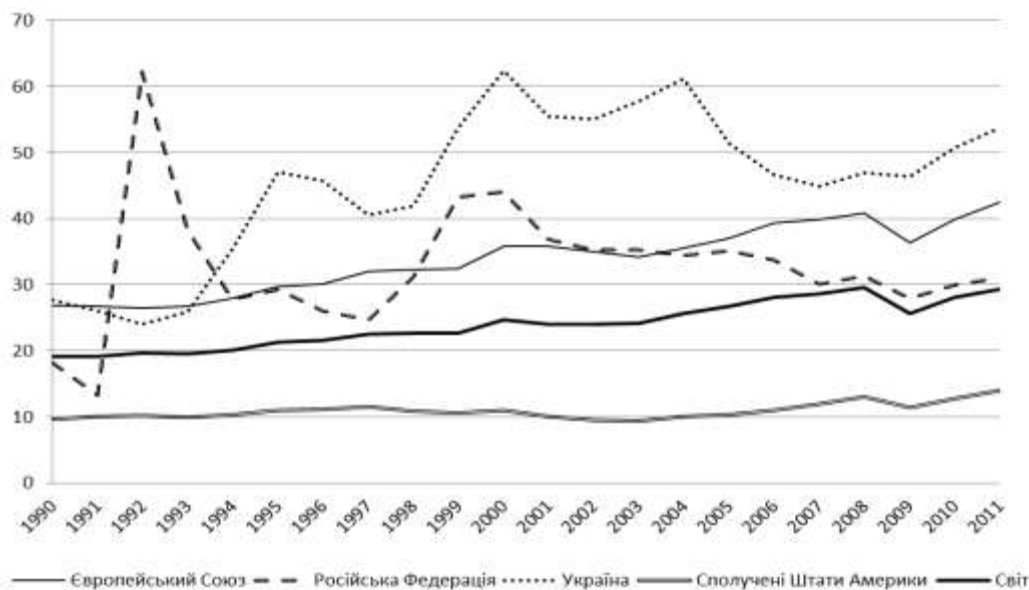

Рис. 2. Експорт товарів і послуг, % від ВВП [4]

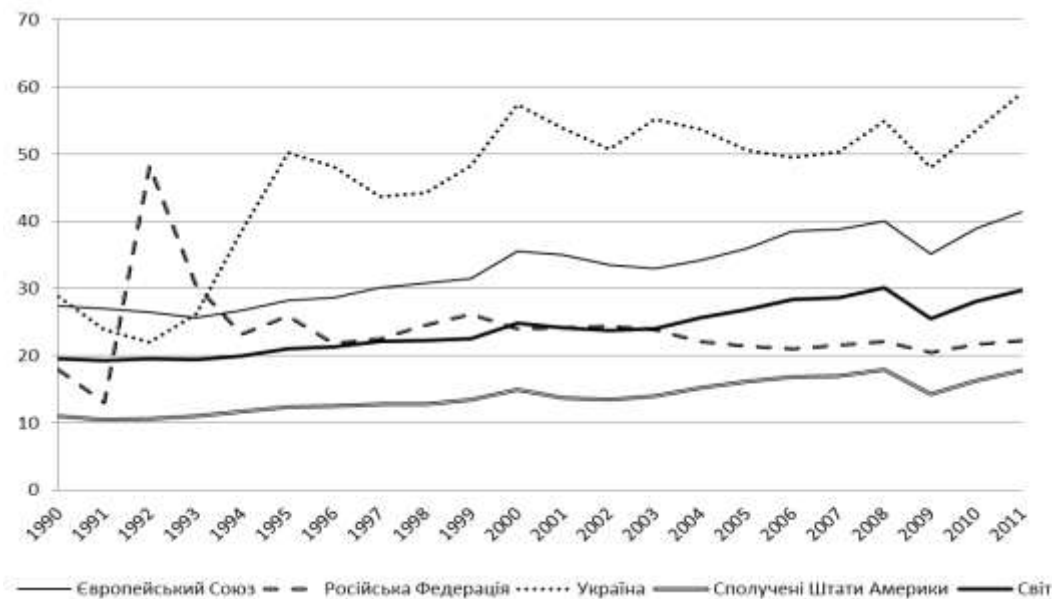

Рис. 3. Імпорт товарів і послуг, % від ВВП [4].

Дійсно, адже, як видно з рис. 2, 3, під час світової економічної кризи найбільше постраждала експортно-імпортна діяльність як в Україні, так і в більшості інших країн світу.

Отже, процес лібералізації торговельних умов – це процес знаходження компромісу між різноплановими цілями економічного розвитку, має бути орієнтованим на уникнення ризиків.

Визначимо принципову структуру ризиків подальшої лібералізації зовнішньоторговельної діяльності України. Використаємо діалектичний підхід, який, на нашу думку, має бути покладено в основу розробки зазначеної структури. Окрім цього, групи об'єктів ризику вочевидь мають корелювати з видами джерел та факторами цих ризиків. Таким чином, за видом об'єкта ризику (за видами джерел, факторів ризику) слід виділити такі головні групи ризиків:

- політичні;
- екологічні;
- економічні;
- соціальні;
- правові;
- інформаційні;
- інноваційно-наукові;
- регіонального, структурного дисбалансу;
- інші групи ризиків.

За аналогією, за видом суб'єктів ризику виділимо такі головні суб'єкти або групи суб'єктів, що залежать від зовнішньоторговельної діяльності:

- міжнародна спільнота;
- міжнародні об'єднання країн, організації, угоди;
- Україна та її партнери;

-
- глобальний, регіональні та національні ринки: споживчий, фінансовий, продовольчий тощо;
  - галузі національної економіки: машинобудування, транспортна, туристична, сільськогосподарська та ін.;
  - вітчизняні підприємці та їх партнери: товаровиробники, що працюють у сфері послуг, у тому числі експортери, імпортери;
  - вітчизняні громадяни за окремими групами: споживачі, працівники, отримувачі бюджетних коштів, інші окремі групи населення;
  - економічні проекти: конкретні зовнішньоторговельні проекти, проекти, що залежать від зовнішньої торгівлі, тощо.

Отже, отримуємо двовимірну модель ризиків зовнішньоторговельної лібералізації національної економіки, до якої слід додати диференціацію конкретних ризиків або їх груп за ймовірністю та за наслідком. Мова про пріоритизацію ризиків, що ґрунтується на використанні принципу 80/20.

Зазначимо, що в 1897 р. італійський економіст і соціолог Вільфредо Парето сформулював принцип 80/20. Цей принцип ретельно дослідив англієць Річард Кох, викладач економіки управління і стратегії бізнесу в Бірмінгемському університеті. Він може використовуватися як базовий принцип для оптимізації будь-якої діяльності: правильно обравши мінімум найважливіших дій, можна швидко отримати значну частину від запланованого повного результату, причому подальші покращання не завжди виправдані [6].

Таким чином, пріоритизація конкретних ризиків або їх груп за ймовірністю та наслідком дозволить побудувати єдину шкалу пріоритетів, що має додати третій вимір запропонованій раніше двовимірній графічній моделі ризиків проекту зовнішньоторговельної лібералізації національної економіки.

Висновки. Слід зазначити, що усвідомлення на державному рівні необхідності побудови засад зовнішньоторговельної політики у напрямі її подальшої лібералізації на основі аналізу й урахування відповідних ризиків не має, на нашу думку, альтернативи, що підтверджують дослідження [7–11]. Зазначений підхід відображено у програмах державного розвитку. Так, Національним планом дій на 2013 р. щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”, затвердженим Указом Президента України від 12 березня 2013 р. № 128/2013, у розділі 6 “Дерегуляція, розвиток підприємництва та реформування надання адміністративних послуг” передбачається реформування митних процедур, а саме:

– упровадження механізму митного контролю, який базується на результатах аналізу ризиків та митного постаудиту, що дозволить скоротити кількість оглядів товарів, транспортних засобів не більше як на 5 %;

– замість митної декларації використання залежно від виду транспорту накладних у вигляді електронного документа для непідакцизних товарів.

У розділі 8 “Міжнародна економічна інтеграція” щодо поліпшення для вітчизняних товаровиробників умов торгівлі на зовнішніх ринках передбачається:

- побудова ефективної системи підтримки експортної діяльності України;
- просування й захист економічних інтересів України за допомогою механізмів Світової організації торгівлі.

Також передбачається завершення процесу укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, розширення вільної торгівлі України з державами – учасницями Співдружності Незалежних Держав і поглиблення співробітництва України з перспективними торговельними партнерами та регіональними інтеграційними об’єднаннями [12].

Робляться інші кроки, зокрема, щодо створення ЗВТ із Європейським Союзом, у напрямку регіональної економічної інтеграції з Митним союзом Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації, ведеться робота з дотримання зобов'язань та відстоювання інтересів України як члена СОТ.

Однак цих заходів украї недостатньо. Потрібні більш рішучі дії та окрема національна програма лібералізації зовнішньоторговельної політики, побудована на основі аналізу й урахування відповідних ризиків.

Крім цього, зазначимо потребу в застосуванні можливостей SWOT-аналізу для визначення пріоритетів і окремих перспектив можливого проекту розвитку національної економіки щодо подальшої зовнішньоторговельної лібералізації.

Література

1. Rajarshi Mitra. Trade liberalization and foreign investment in Africa – a cointegration analysis / Rajarshi Mitra // *Global Journal of Economics*. – Vol. 1. – № 2. – September, 2012. – 1250014. – 11 p.

2. Philip Abbott. Globalization crises, trade and development in Vietnam / Philip Abbott, Finn Tarp // *Journal of International Commerce, Economics and Policy*. – Vol. 3. – № 1 (2012). – 1240006. – 23 p.

3. Клименко І. В. Аналітична доповідь: “Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період” / Клименко І. В., Федірко О. А., Ус І. В. / Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2011. – 72 с.

4. World Development Indicators, The World Bank. Last update December 21, 2012. [Електронний ресурс] / World Bank Institute. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.

5. Фінансово-економічний словник. Г-год. Глобалізація [Електронний ресурс] / Iutem. Міжнародний бізнес-портал. – Режим доступу: <http://www.ivteme.ru/uk/glossary/financial-uk/g-god/globalizatsiya.html>.

6. Управління проектами: підручник / Ящук В. І., Полотай О. І.; за заг. ред. Л. В. Ноздріної. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 432 с.

7. World trade report 2012. Trade and public policies: A closer look at non-tariff measures in the 21st century // WTO Publications. – Geneva, 2012. – 247 p.

8. Бураковський І. Оцінка потреб України у галузі сприяння міжнародній торгівлі: Вплив торговельної політики на людський розвиток / Ігор Бураковський, Вероніка Мовчан. – ПРООН 2011. – Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки. – К., 2011. – 128 с.

9. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2011–2012 / Klaus Schwab // *World Economic Forum*. – Geneva, Switzerland, 2011. – 527 p.

10. Чириченко Ю. В. Розвиток міжнародної торгівлі: визначення сучасної проблематики для України / Ю. В. Чириченко // *Вісник Академії митної служби України*. Серія: “Економіка”. – 2012. – № 2. – С. 46–52.

11. Чириченко Ю. В. Ефективність митних процедур у програмах сприяння торгівлі: стан та перспективи розвитку / Ю. В. Чириченко // *Економічний простір: збірник наукових праць*. – 2012. – № 66. – С. 60–68.

12. Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/docs/128d.pdf>.